

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М.І. ПИРОГОВА

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з наукової роботи
проф. О.В. Власенко

«_____» _____ 2016 р

Медична етика та деонтологія

(назва навчальної дисципліни)

РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
з підготовки доктора філософії
на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти

галузі знань 22 Охорона здоров'я
(шифр і назва галузі знань)

спеціальності 222 Медицина
(код і найменування спеціальності)

2016 рік
Вінниця

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: докт.мед.наук, проф. Римша С.В.;
канд.мед.наук, доц. Рациборинська-Полякова Н.В.

РЕЦЕНЗЕНТ: докт.мед.наук, доц. Мостова О.П.

Обговорено та рекомендовано на засіданні кафедри психіатрії, наркології та психотерапії

«02» вересня 2016 р., протокол № 1

Завідувач кафедри _____ (Римша С.В.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Схвалено вченою радою Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова

Протокол від « _____ » _____ 2016 р. № _____

Вчений секретар _____ (Серебреннікова О.А.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни “ Медична етика та деонтологія ” складена

відповідно до освітньо-наукової програми Вінницького національного медичного університету ім. М.І.Пирогова на третьому (освітньо-науковому) рівні

(назва рівня вищої освіти)

галузі знань 22 Охорона здоров'я

(шифр і назва галузі знань)

спеціальності 222 Медицина

(код і найменування спеціальності)

Опис навчальної дисципліни (анотація) Дана програма є частиною освітньої програми підготовки докторів філософії в рамках професійної спеціалізації, і розрахована на 1,5 кредити, який засвоюється протягом 2 навчального року і складається з 3 змістовних модулів: 1. Етика і деонтологія як основа лікарської діяльності. 2. Проблеми деонтології та лікарської етики в професійній діяльності. 3. Моральні та правові аспекти лікарської діяльності.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є моральні засади у діяльності медичних працівників, їх високогуманне ставлення до хворого як необхідна умова лікувального процесу, взаємини медика і хворого в системі охорони здоров'я; взаємини медичного працівника і суспільства – держави; взаємини між медиками (лікарями, середнім медичним персоналом) у колективі; взаємини лікаря і мікросоціального середовища (родичі, сусіди, співробітники) хворого; ставлення лікаря до себе, його самооцінка, оцінка ним своєї діяльності.

Міждисциплінарні зв'язки: філософія, організація охорони здоров'я, право, фундаментальні та клінічні дисципліни.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «медична етика та деонтологія» є поглиблення теоретичної та практичної підготовки практикуючих лікарів, набуття ними розуміння професійного обов'язку і принципів поведінки медичного персоналу, спрямованих на створення сприятливих умов для одужання хворих у самостійній лікарській діяльності в медичних закладах.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «медична етика та деонтологія» є виховання і дотримання рівня підготовки сучасного висококваліфікованого фахівця в галузі медицини для повсякденної роботи, формування системи знань, професійних умінь та практичних навичок стосовно етичних норм і основ, які використовуються в діловому спілкуванні з колегами, медичним персоналом, хворими і населенням, що в сукупності готує основу майбутньої професійної діяльності у якості викладача ВНЗ, науковця-дослідника у сфері клінічної медицини.

1.3 Компетентності та результати навчання, формуванню яких сприяє дисципліна (взаємозв'язок з нормативним змістом підготовки здобувачів вищої освіти, сформульованим у термінах результатів навчання у освітньо-науковій програмі).

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми дисципліна забезпечує набуття здобувачами вищої освіти ступеня доктора філософії **компетентностей:**

- **інтегральні:** здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної медичної діяльності, проводити оригінальне наукове дослідження та здійснювати дослідницько-інноваційну діяльність в галузі охорони здоров'я на основі глибокого переосмислення наявних та створення нових цілісних теоретичних або практичних знань та/або професійної практики з урахуванням вимог професійної етики та деонтології;
- **загальні:** здатність до підвищення професійної кваліфікації, до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, виявляти, ставити та вирішувати проблеми, генерувати ідеї, розробляти та управляти проектами, спілкування у професійному середовищі та з представниками інших професій у національному та міжнародному контексті, здатність оцінювати та забезпечувати якість виконаних робіт з позицій етичних норм і культури фахової діяльності в медичних закладах, фірмах і компаніях;
- **спеціальні (фахові, предметні):** здатність до розуміння етичних аспектів стосовно предметної області за обраним науковим напрямом та освітньою діяльністю; виявляти потребу в додаткових знаннях у сфері медицини та за напрямком наукових досліджень, генерувати наукові гіпотези; формулювати дослідницьке питання, розробляти проект наукового дослідження; обирати методи та кінцеві точки дослідження відповідно до цілей та завдань наукового проекту; володіння сучасними методами наукового дослідження; інтерпретувати результати наукових досліджень, проводити їх коректний аналіз та узагальнення; до впровадження нових знань (наукових даних) в науку, освіту та інші сектори суспільства.; представлення

результатів наукових досліджень в усній і письмовій мові відповідно до національних та міжнародних стандартів; до організації та реалізації педагогічної діяльності; здатність до лідерства, керування колективом; дотримання етики та академічної доброчесності на підставі засад медичної етики та деонтології.

Деталізація компетентностей відповідно до дескрипторів НРК у формі «Матриці компетентностей».

Матриця компетентностей

№	Компетентність	Знання	Уміння	Комунікація	Автономія та відповідальність
1	2	3	4	5	6
1	<i>інтегральні</i>				
	<ul style="list-style-type: none"> здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної медичної діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> гуманістичне розуміння ролі медицини в зміцненні здоров'я людини; основних правил, якими повинен керуватись лікар у своїй практичній діяльності; розуміння ролі профілактики у здоров'ї людини 	<ul style="list-style-type: none"> проводити оригінальне наукове дослідження та здійснювати дослідницько-інноваційну діяльність в галузі охорони здоров'я на основі глибокого переосмислення наявних та створення нових цілісних теоретичних або практичних знань та/або професійної практики 	<ul style="list-style-type: none"> соціум, суспільство - держава, професійні товариства 	<ul style="list-style-type: none"> власна громадянська та професійна позиція
2	<i>загальні</i>				
	<ul style="list-style-type: none"> здатність до підвищення професійної кваліфікації 	<ul style="list-style-type: none"> закономірностей когнітивних процесів стратегії освіти протягом життя методів продуктивного навчання теорії ціннісних орієнтацій та мотивації особистості основ риторики основ тайм-менеджменту 	<ul style="list-style-type: none"> оперувати філософськими категоріями та доктринами використовувати методи самонавчання оцінювати рівень мотивації постійно вдосконалювати свій освітній та загальнокультурний рівень 	<ul style="list-style-type: none"> визначати ціннісні орієнтації та мотиваційний рівень особистості, здатність до самонавчання та самореалізації здатність до ефективної організації власного часу 	<ul style="list-style-type: none"> формування системного наукового світогляду та загального культурного кругозору розвиток когнітивних можливостей. здатність до самонавчання та самореалізації
	<ul style="list-style-type: none"> здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації, з різних джерел 	<ul style="list-style-type: none"> основ бібліографічного пошуку перелік наукометричних баз та їх значущість провідних інформаційних ресурсів для пошуку інформації сучасних інформаційних технологій 	<ul style="list-style-type: none"> використовувати сучасні інформаційні технології для пошуку та обробки інформації проводити інформаційний пошук аналізувати та адекватно трактувати дані з іншомовних джерел інформації 	<ul style="list-style-type: none"> використовувати інформаційні та комунікаційні технології для пошуку та обробки інформації вести дискусію в сфері аналіз інформативності наукових даних 	<ul style="list-style-type: none"> здатність до повного та різнобічного пошуку інформації, відповідальність за адекватну оцінку та коректне трактування отриманих у результаті пошуку даних
	<ul style="list-style-type: none"> здатність виявляти, ставити та 	<ul style="list-style-type: none"> закономірностей розвитку науки та етапів та 	<ul style="list-style-type: none"> аналізувати дані, отримані з інформаційних 	<ul style="list-style-type: none"> з науковими керівниками, колегами та 	<ul style="list-style-type: none"> здатність до самостійного та незалежного

	вирішувати проблеми, генерувати ідеї	закономірностей когнітивного процесу <ul style="list-style-type: none"> етапів дослідницького процесу основ та умов креативності 	джерел	партнерами під час обговорення проблем, пошуку шляхів їх вирішення	мислення, формулювання ідей та продукування гіпотез
	здатність розробляти та управляти проектами	системи освітніх та наукових грантів на національному та міжнародному рівні <ul style="list-style-type: none"> умов участі та технологій підготовки заявки на грант технологій розробки проекту 	проводити пошук нових програм <ul style="list-style-type: none"> підготувати проект відповідно до форми заявки підготувати заявку до участі у конкурсі на отримання фінансової підтримки 	пошук партнерів для формування консорціуму. <ul style="list-style-type: none"> володіння термінологією, використання письмових мовних компетенцій рідною та іноземною мовою для обґрунтування проекту та оформлення заявки на грант 	самостійний пошук, систематизація даних, відповідальне ставлення до розробки проекту
	здатність до спілкування у професійному середовищі та з представниками інших професій на національному та міжнародному рівні	особливостей сприйняття різних цільових аудиторій; <ul style="list-style-type: none"> основ менеджменту конфліктів основ риторики та теорії аргументації професійної лексики та термінології відповідно до спеціальності та спеціалізації (напряму підготовки) іноземної мови на відповідному рівні розмовних штампів ділового етикету й мовної поведінки; 	представляти наукові результати рідною та англійською мовами в усній та письмовій формах; <ul style="list-style-type: none"> вести комунікації з різними цільовими аудиторіями виконувати різні соціальні ролі, володіти культурою мовлення, методами аргументації 	здійснення наукової комунікації, міжнародного співробітництва, відстоювання власних наукових поглядів <ul style="list-style-type: none"> володіння вербальними та невербальними навичками спілкування. взаємодія в колективі для виконання завдань 	постійне вдосконалення іноземної мовної культури <ul style="list-style-type: none"> поширення наукових досягнень та ідей
	здатність оцінювати та забезпечувати якість виконаних робіт	стандартів якості <ul style="list-style-type: none"> критеріїв оцінки якості форм і методів оцінки результатів освітньої та наукової діяльності 	проводити моніторинг освітнього та наукового процесу, <ul style="list-style-type: none"> застосовувати ефективні методи оцінки когнітивної сфери розробляти пропозиції щодо його удосконалення 	взаємодія, співробітництво з колегами та керівництвом, студентами	покращення результатів власної діяльності і результатів діяльності інших <ul style="list-style-type: none"> індивідуальна відповідальність за результати виконання завдань добросесність, довіра та відповідальність за власні дії
3	спеціальні (фахові, предметні):				

<ul style="list-style-type: none"> • здатність до розуміння предметної області за обраним науковим напрямом та освітньою діяльністю, а саме у психіатрії 	<ul style="list-style-type: none"> • змісту дисципліни (за спеціалізацією) відповідно до майбутньої професійної діяльності: етіології, патогенезу, епідеміології, семіотики, алгоритмів діагностики та диференціальної діагностики, лікування, реабілітації і профілактики більшості психічних захворювань; • ключових концепцій за напрямом наукового дослідження • пріоритетних напрямків розвитку науки та медицини, основних проблем сучасної психіатрії та напрямків наукових досліджень у цій галузі 	<ul style="list-style-type: none"> • аналізувати основні теорії та концепції за напрямом дослідження • інтерпретувати результати досліджень за обраним науковим напрямом 	<ul style="list-style-type: none"> • формулювання власного судження та участь у дискусіях щодо основного змісту, методів, новітніх досягнень за напрямом наукового дослідження 	<ul style="list-style-type: none"> • безперервне самонавчання і самовдосконалення
<ul style="list-style-type: none"> • здатність виявляти потребу в додаткових знаннях у сфері медицини, психіатрії та за напрямком наукових досліджень, генерувати наукові гіпотези 	<ul style="list-style-type: none"> • інформаційних світових ресурсів • сутності дослідницького процесу • сучасних досягнень у психіатрії та за напрямком наукового дослідження • новітніх методів дослідження, їх інформативність, специфічність та чутливість 	<ul style="list-style-type: none"> • проводити критичний аналіз сучасної наукової літератури, зокрема по психіатрії, • адекватно оцінювати досягнення та обмеження досліджень за обраним науковим напрямом, • визначати ступінь вирішення проблем та потреби сучасної науки, медицини та психіатрії зокрема 	<ul style="list-style-type: none"> • використання інформаційних ресурсів для отримання інформації • комунікації та дискусії з фахівцями в певній галузі наукової діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> • використовувати сучасні інформаційні технології для проведення наукового пошуку • володіння методологією наукового дослідження для коректного формулювання гіпотез та дослідницьких питань
<ul style="list-style-type: none"> • здатність формулювати дослідницьке питання, розробляти проект наукового дослідження у галузі психіатрії 	<ul style="list-style-type: none"> • методології наукових досліджень у психіатрії • принципів генерування статистичних та наукових гіпотез • технології формулювання дослідницького питання у психіатрії 	<ul style="list-style-type: none"> • формулювати дослідницьке питання та гіпотези • визначати дизайн дослідження • розробляти план дослідження • оцінювати вплив факторів, що вмішуються • передбачувати системні помилки 	<ul style="list-style-type: none"> • аргументація та доказ переваг розробленого проекту • ведення дискусій щодо мети та завдань наукового проекту • використовувати знання та вміння з методології наукових досліджень для пошуку партнерів 	<ul style="list-style-type: none"> • ініціативність, самостійність, відповідальність, • запобігання систематичних помилок при виконанні наукового дослідження

		<ul style="list-style-type: none"> • видів систематичних помилок, способів їх запобігання 			
<ul style="list-style-type: none"> • здатність обирати методи та критерії оцінки (кінцеві точки) дослідження відповідно до цілей та завдань наукового проекту 	<ul style="list-style-type: none"> • сучасних методи дослідження у психіатрії • біомаркерів різних процесів та станів, їх інформативність • інформативних критеріїв оцінки процесів, функцій, явищ 	<ul style="list-style-type: none"> • обирати методи дослідження, адекватні для досягнення мети та завдань наукового проекту • інтрепретувати результати різних методів досліджень 	<ul style="list-style-type: none"> • аргументація переваг обраних методів дослідження • обговорювати інформативність методів дослідження з науковою спільнотою, можливість їх вдосконалення та комбінування 	<ul style="list-style-type: none"> • самостійний вибір адекватних методів дослідження 	
<ul style="list-style-type: none"> • володіння сучасними методами наукового дослідження в медицині і психіатрії зокрема 	<ul style="list-style-type: none"> • специфічності та чутливості різних методів дослідження • методик досліджень за тематикою наукового проекту, їх можливості та обмеження 	<ul style="list-style-type: none"> • використовувати сучасні методи дослідження • використовувати методики дослідження • модифікувати та поліпшувати методики дослідження 	<ul style="list-style-type: none"> • навчатися методам та методикам дослідження, обмінюватися інформацією та передавати знання колегам 	<ul style="list-style-type: none"> • самостійне виконання наукового дослідження • точність та відтворюваність результатів дослідження 	
<ul style="list-style-type: none"> • здатність інтерпретувати результати наукових досліджень, проводити їх коректний аналіз та узагальнення 	<ul style="list-style-type: none"> • основ біостатистики • методів статистичного аналізу • представлення результатів статистичної обробки даних 	<ul style="list-style-type: none"> • обґрунтовувати розмір вибірки • формулювати статистичні гіпотези • адекватно використовувати методи статистичного аналізу 	<ul style="list-style-type: none"> • обґрунтування обраних методів аналізу та обговорення отриманих даних 	<ul style="list-style-type: none"> • відповідальність за проведення аналізу даних • отримання достовірних та відтворюваних результатів • запобігання шахрайства при обробці даних 	
<ul style="list-style-type: none"> • здатність до впровадження нових знань (наукових даних) в науку, освіту та інші сектори суспільства 	<ul style="list-style-type: none"> • технології інформаційно-патентного пошуку • основ авторського права • етапів та принципів реєстрації авторського права • технології отримання патенту 	<ul style="list-style-type: none"> • проводити патентно-інформаційний пошук • реєструвати право інтелектуальної власності • впроваджувати наукові досягнення у навчальний процес 	<ul style="list-style-type: none"> • комунікації та дискусії з фахівцями в галузі наукової діяльності по психіатрії • адаптувати результати наукових досліджень до освітніх програм та навчального процесу 	<ul style="list-style-type: none"> • відповідальне патентування • регулярне оновлення освітніх програм та змісту навчання 	
<ul style="list-style-type: none"> • здатність представлення результатів наукових досліджень в усній і письмовій мові відповідно до національних та міжнародних стандартів 	<ul style="list-style-type: none"> • технології презентації даних у виді постерів та презентацій • технології написання статей у фахові національні наукові видання • вимог та технології написання статті до фахового міжнародного рецензованого 	<ul style="list-style-type: none"> • працювати в Power Point, Prezi, Adobe Photoshop, Adobe Reader • підготувати презентацію • підготувати усну доповідь • написати статтю по психіатрії відповідно до вимог наукового видання 	<ul style="list-style-type: none"> • академічна доброчесність • спілкування з рецензентами та редакцією фахових журналів • аргументація, критична оцінка, здатність • ведення наукової дискусії 	<ul style="list-style-type: none"> • відповідальність за результати наукового дослідження • запобігання плагіату та фальсифікаціям 	

	<ul style="list-style-type: none"> видання переліку видань що індексуються у Scopus Web of Science стандартів оформлення наукових робіт зокрема у галузі психіатрії 			
<ul style="list-style-type: none"> здатність до організації та реалізації педагогічної діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> Стандарти вищої освіти за спеціальністю основ педагогіки дидактичних основ проблемного навчання компетентнісного підходу при проектуванні та реалізації освітньої діяльності форм організації навчально-пізнавальної діяльності принципів студент-орієнтованого навчання програми та змісту дисципліни психіатрії 	<ul style="list-style-type: none"> формулювати цілі навчання та способи їх досягнення грамотно визначати зміст навчання та форми контролю застосовувати новітні педагогічні технології; моніторувати та управляти процесом навчання використовувати сучасні інформаційні технології для оптимізації навчання 	<ul style="list-style-type: none"> володіння основами дидактики, риторики, аргументації застосування методів інтерактивного навчання демонструвати лідерство та управляти процесом навчання 	<ul style="list-style-type: none"> набуття ораторської майстерності лідерство здатність до само оцінювання та безперервного самовдосконалення відповідальність за ефективність навчального процесу
<ul style="list-style-type: none"> здатність до лідерства, керування колективом 	<ul style="list-style-type: none"> теорії комунікацій механізмів ефективного управління психології лідерства 	<ul style="list-style-type: none"> формувати ефективні комунікації керувати колективом 	<ul style="list-style-type: none"> здатність до комунікацій та керування різними групами, вміння надихати та мотивувати студентів та колег 	<ul style="list-style-type: none"> ініціативність, лідерство та здатність до керування, самореалізація
<ul style="list-style-type: none"> дотримання етики та академічної доброчесності 	<ul style="list-style-type: none"> дослідницької етики правових основ авторського права принципів запобігання плагіату, фальсифікацій та корупційних дій 	<ul style="list-style-type: none"> самостійно виконувати освітню та наукову діяльність викладати свої погляди приймати власні рішення використовувати інформаційні технології для визначення ознак плагіату 	<ul style="list-style-type: none"> доброчесне та відповідальне виконання освітньої та наукової діяльності, отримання довіри та поваги серед колег та студентів 	<ul style="list-style-type: none"> відповідальність за результати діяльності доброчесність, довіра та відповідальність за власні дії. запобігання плагіату, фальсифікаціям та корупційним діям

Результати навчання: виховання сучасного висококваліфікованого фахівця в галузі медицини відповідного рівня підготовки для повсякденної роботи, формування системи знань, професійних умінь та практичних навичок стосовно етичних норм і основ, які використовуються в діловому спілкуванні з колегами, медичним персоналом, хворими і населенням, в основному підготовленого до майбутньої професійної діяльності у якості викладача ВНЗ, науковця-дослідника у сфері клінічної медицини.

Інтегративні кінцеві програмні результати навчання, формуванню яких сприяє навчальна дисципліна: аспірант повинен вміти застосовувати категорії моральної свідомості в повсякденній роботі, здійснювати етичні вчинки, що забезпечують права пацієнтів; дотримуватись етики у взаємостосунках лікар-хворий і лікар-лікар, в медичних колективах, з медичними представниками, між суб'єктами медицини й державою; просувати новітні медичні технології та препарати згідно етичних критеріїв ВООЗ; здійснювати самостійне лікування згідно етичних принципів належної медичної практики; формувати етичні норми і культуру фахової діяльності в медичних закладах, фірмах і компаніях.

Результати навчання для дисципліни: аспірант повинен знати історію формування етики як науки, значення філософської думки відомих мислителів старовини Аристотеля, Платона, Сократа, Демокрита та історичні аспекти медичної етики й деонтології; специфіку професійної моральності й професійної етики; вимоги до інформації про фахову діяльність у протоколах та інших нормативних актах; завдання і вимоги належної медичної практики.

2. Інформацій обсяг навчальної дисципліни

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 45 годин 1,5 кредити ЄКТС.

Змістовий модуль 1.

Медична етика, деонтологія і право. Етика та деонтологія в професійній діяльності лікаря. Етапи становлення медичної деонтології в різні епохи розвитку суспільства.

Змістовий модуль 2.

Основні моделі взаємовідносин у системі “лікар-хворий”. Проблеми деонтології та лікарської етики в різних царинах професійної діяльності лікаря. Проблема життя та смерті у медичній етиці та деонтології. Евтаназія: морально-етичні проблеми.

Змістовий модуль 3.

Лікарські помилки та правова відповідальність лікаря. Моральні та правові аспекти лікарської таємниці.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви модулів і тем	Аспірантура				
	у тому числі				
	різновиди роботи, академічні години				
	лекції	практичні та семінарські	контроль: залік	самостійна робота	
Змістовий модуль 1. Етика і деонтологія як основа лікарської діяльності.					
Тема 1. Медична етика, деонтологія і право.	2	1	0,5	2	
Тема 2. Етика та деонтологія в професійній діяльності лікаря.	2	1	0,5	2	
Тема 3. Етапи становлення медичної деонтології в різні епохи розвитку суспільства.	2		1	2	
Разом за змістовим модулем 1	6	2	2	6	
Змістовий модуль 2. Проблеми деонтології та лікарської етики в професійній діяльності.					
Тема 1. Основні моделі взаємовідносин у системі “лікар-хворий”.	2	1	0,5	3	
Тема 2. Проблеми деонтології та лікарської етики в різних царинах професійної діяльності лікаря.	2	1	0,5	2	
Тема 3. Проблема життя та смерті у медичній етиці та деонтології.	2	0,5	0,5	1	
Тема 4. Евтаназія: морально-етичні проблеми.	2	0,5	0,5	1	
Разом за змістовим модулем 2	8	3	2	7	
Змістовий модуль 3. Моральні та правові аспекти лікарської діяльності.					
Тема 1. Лікарські помилки та правова відповідальність лікаря.	2	0,5	1	1	

Тема 2. Моральні та правові аспекти лікарської таємниці.	2	0,5	1	1
Разом за змістовим модулем 3	4	1	2	2
УСЬОГО ГОДИН	18	6	6	15

4. Теми лекцій

№ п/п	Теми лекцій	Кількість годин
Модуль 1. Етика і деонтологія як основа лікарської діяльності.		
1	Медична етика, деонтологія і право.	2
2	Етика та деонтологія в професійній діяльності лікаря.	2
3	Етапи становлення медичної деонтології в різні епохи розвитку суспільства.	2
	Разом	6
№ п/п	Теми лекцій	Кількість годин
Модуль 2. Проблеми деонтології та лікарської етики в професійній діяльності.		
1	Основні моделі взаємовідносин у системі “лікар-хворий”.	2
2	Проблеми деонтології та лікарської етики в різних царинах професійної діяльності лікаря.	2
3	Проблема життя та смерті у медичній етиці та деонтології.	2
4	Евтаназія: морально-етичні проблеми.	2
	Разом	8
Модуль 3. Моральні та правові аспекти лікарської діяльності.		
1	Лікарські помилки та правова відповідальність лікаря.	2
2	Моральні та правові аспекти лікарської таємниці.	2
	Разом	4
УСЬОГО ЛЕКЦІЙНИХ ГОДИН		18

5. Теми семінарських занять

№ п/п	Теми семінарських занять	Кількість годин
Модуль 1. Етика і деонтологія як основа лікарської діяльності.		
1	Медична етика, деонтологія і право.	1
2	Етика та деонтологія в професійній діяльності лікаря.	1
3	Підсумкове заняття: Медична етика та деонтологія у практичній діяльності, етапи становлення в різні періоди розвитку суспільства.	2
	Разом	4
Модуль 2. Проблеми деонтології та лікарської етики в професійній діяльності.		
1	Основні моделі взаємовідносин у системі “лікар-хворий”. Проблеми деонтології та лікарської етики в різних царинах професійної діяльності лікаря.	1
2	Підсумкове заняття: Морально- етичні аспекти лікарської діяльності.	2
	Разом	3
Модуль 3. Моральні та правові аспекти лікарської діяльності.		
1	Моральноетичні проблеми та моральноправові аспекти лікарської діяльності.	1
2	Підсумкове заняття: Медична етика і деонтологія як основа формування сучасного лікаря.	2
	Разом	3
УСЬОГО ГОДИН СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ		10

6. Теми практичних занять

№ п/п	Теми практичних занять	Кількість годин
Модуль 2. Проблеми деонтології та лікарської етики в професійній діяльності.		
1	Основні моделі взаємовідносин у системі “лікар-хворий”.	2
	Разом	2
УСЬОГО ГОДИН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ		2

7. Самостійна робота

№ п/п	Теми лекцій	Кількість годин
Модуль 1. Етика і деонтологія як основа лікарської діяльності.		
1	Медична етика, деонтологія і право.	2
2	Етика та деонтологія в професійній діяльності лікаря.	2
3	Етапи становлення медичної деонтології в різні епохи розвитку суспільства.	2
	Разом	6
№ п/п	Теми лекцій	Кількість годин
Модуль 2. Проблеми деонтології та лікарської етики в професійній діяльності.		
1	Основні моделі взаємовідносин у системі “лікар-хворий”.	3
2	Проблеми деонтології та лікарської етики в різних царинах професійної діяльності лікаря.	2
3	Проблема життя та смерті у медичній етиці та деонтології.	1
4	Евтаназія: морально-етичні проблеми.	1
	Разом	7
Модуль 3. Моральні та правові аспекти лікарської діяльності.		
1	Лікарські помилки та правова відповідальність лікаря.	1
2	Моральні та правові аспекти лікарської таємниці.	1
	Разом	4
УСЬОГО ГОДИН САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ		18

8. Індивідуальні завдання

Виконання творчого завдання стосовно медичної етики та деонтології у фаховій діяльності аспіранта. Підготовка доповіді на конференції молодих науковців ВНМУ ім.М.І.Пирогова та інших закладів України, підготовка наукової статті, раціоналізаторських пропозицій, керівництво НДРС з питань медичної етики та деонтології тощо.

9. Завдання для самостійної роботи

Для самостійного вивчення етики й деонтології в медицині рекомендується опрацювати матеріал за розділами в послідовності робочої програми.

Особливу увагу слід звернути на загальні питання моралі, моральності, та історію формування деонтології в медицині.

Розуміння основних питань і загальних положень сприятиме засвоєнню особливостей формування відносин між лікарем-хворим-суспільством, між медичним працівниками, стосунків в медичному колективі.

Питання для самостійного опрацювання:

1. Поняття етики.
2. Основні етапи становлення етики.
3. Етика в системі знання про мораль.
4. Значення етики на рубежі XX і XXI століть.
5. Поняття і категорії моралі.
6. Мораль і духовність.
7. Основні концепції походження моралі.
8. Функції моралі.
9. Характеристика понять моральної свідомості.
10. Вчинок як початковий елемент етичної поведінки.
11. Суть етичної свободи.
12. Специфіка професійної моральності і професійної етики.
13. Основні поняття професійної моральності.
14. Ділова етика і духовність.
15. Етичне виховання.
16. Історичні аспекти медичної етики й деонтології.
17. Роль етики й деонтології у формуванні особистості лікаря.
18. Етика взаєностосунків лікаря і хворого.
19. Етичний зміст взаєностосунків лікаря із медичним персоналом.
20. Етика і професійні відносини в медичних колективах.
21. Етична сторона взаєностосунків між суб'єктами медицини і державою.
22. Ціль етичних критеріїв ВООЗ і сфера їх вживання.
23. Етика просування на ринок лікарських препаратів.
24. Етика рекламування лікарських препаратів серед лікарів і населення.
25. Роль медичних представників у просуванні лікарських препаратів на ринок.
26. Етичні аспекти симпозіумів і наукових нарад медичних працівників.
29. Вимоги до інформації, що поміщається в анотаціях, вкладках і брошурах щодо препаратів, медичних приладів.
30. Етичні аспекти самостійного лікування без рецептурними препаратами в світовій практиці.
31. Захист прав хворого і лікаря в медичній взаємодії.
32. Базові поняття етики бізнесу.
33. Управлінська етика.
37. Вплив етичних норм на розвиток медицини.
38. Формування етичних норм і культури професійного спілкування в медичних закладах.

10. Методи навчання

Аудиторна робота у вигляді лекцій, семінарських та практичних занять, змістових модулів. Індивідуальна та самостійна робота з опрацювання нормативних джерел, законодавчих актів України та світу стосовно положень медичної етики та деонтології, лекції та семінарські заняття, підсумкові заняття, робота над реферативними повідомленнями та питаннями, які пропонувались для самостійного (позааудиторного) опанування, виконання творчого завдання. Використання дистанційного навчання – з залученням аспірантів до міжнародно визнаних курсів та освітніх ресурсів.

11. Методи контролю

Поточний контроль, підсумковий контроль змістових модулів, підсумковий модульний контроль. Контроль здійснюється наступними заходами:

11.1. Поточна щотижнева перевірка під час проведення семінарського заняття з безпосереднім викладачем, оцінка реферативних повідомлень, підготовки до семінару.

11.2. В кінці кожного змістового модулю проводиться заключне заняття з підведенням підсумків за критеріями виконавської дисципліни, засвоєння теоретичних знань та практичних навиків. Фронтальне опитування по питанням, що виносились на семінарські заняття циклу, та запитань, які пропонувались для самостійного вивчення (*вибірково*). Відповідність виконаної роботи до записів в індивідуальному плані. Виставлення заключної оцінки з теоретичних знань та практичних навичок в індивідуальному плані.

11.3. Підведення підсумків з дисципліни «Медична етика та деонтологія» з виведенням інтегративної оцінки за 5-ти бальною шкалою. Оцінка повинна враховувати результати підсумкових занять з 3-х змістових модулів та виконання творчого завдання.

За умов успішного завершення курсу та досягнення мети й завдань навчання аспірант отримує сертифікат, у якому зазначено назву навчального курсу, перелік набутих навичок та вмій, а також рівень їх опанування.

12. Система оцінювання – оцінювання навчальної діяльності аспіранта здійснюється відповідно до вимог навчальної програми та інструкції про систему оцінювання навчальної діяльності при кредитно-модульній системі організації навчального процесу, затвердженої МОЗ України (2005).

Критерії оцінювання знань з дисципліни

Форма контролю і система оцінювання відповідно до вимог програми дисципліни та інструкції прийнятої рішенням Вченої ради. Протокол №2 від 28.09. 2010 р.

Оцінка за модуль визначається, як сума оцінок поточної успішності (згідно шкали перерахунку традиційних оцінок у рейтингові бали), прийнятої рішенням Вченої ради ВНМУ. Протокол №2 від 28.09.2010р.

Максимальна кількість балів, що присвоюється аспірантам при засвоєнні модуля – 200 балів, у тому числі за поточну діяльність – 120 балів, за результатами підсумкового модульного контролю – 80 балів.

Поточний контроль здійснюється на кожному занятті відповідно конкретним цілям теми, під час індивідуальної роботи викладача зі аспірантом для тих тем, які аспірант опрацьовує самостійно і вони не входять до структури практичного заняття. Рекомендується застосовувати види об'єктивного (стандартизованого) контролю теоретичної та практичної підготовки.

Оцінювання поточної навчальної діяльності. При засвоєнні кожної теми модуля за поточну навчальну діяльність аспіранта виставляються оцінки за 4-ри бальною (традиційною) шкалою, які потім конвертуються у бали. Застосовується така система конвертації традиційної системи оцінки у бали. У кінці кожного модуля вираховується середня арифметична оцінка серед всіх оцінок поточної успішності до сотої частини бала. Після цього середня арифметична традиційної оцінки згідно шкали перерахунку (Наказ № 396 від 28.10.2010 р. по ВНМУ ім. М.І. Пирогова) конвертується у бали. Наприклад, середня арифметична складає 5,00. Згідно шкали перерахунку це відповідає 120 балам, і складає максимальну кількість, яку може набрати аспірант при вивченні модуля за поточну навчальну діяльність.

Мінімальна кількість балів, яку може набрати аспірант при вивченні модуля, визначають шляхом конвертації середньої арифметичної 3,00, що відповідає 72 балам. Тобто, це найменша кількість балів, яка дозволяє аспіранту скласти підсумковий модульний контроль.

Модульний підсумковий контроль. Модульний підсумковий контроль здійснюється після завершення вивчення модуля. До підсумкового контролю допускаються аспіранти, які виконали всі види робіт, передбачені навчальною програмою, та при вивченні модуля набрали кількість балів, не меншу за мінімальну.

Форма проведення підсумкового контролю є стандартизованою і включає контроль теоретичної і практичної підготовки.

Максимальна кількість балів підсумкового контролю дорівнює 80.

Підсумковий модульний контроль вважається зарахованим, якщо аспірант набрав **на менше 50 балів**.

Оцінювання індивідуальної самостійної роботи. Бали за індивідуальні завдання нараховуються аспіранту лише при успішному їх виконанні. Кількість балів, які нараховуються за різні види індивідуальних завдань залежать від їх об'єму й значущості, але становить не більше 10 балів. Вони додаються до суми балів, набраних аспірантом за поточну навчальну діяльність, або до підсумкової оцінки з дисципліни за рішенням кафедри. Додаткові бали нараховуються за призові місця на внутрішньоуніверситетських, міжуніверситетських та міжнародних олімпіадах і конференціях, публікацію наукових праць, отримання позитивних рішень на корисні моделі, патенти, нововведення, виготовлення й створення схем, таблиць, відеофільмів, тощо.

Оцінювання дисципліни:

Згідно рішення Вченої Ради ВНМУ від 27.09.2012 у Вінницькому національному медичному університеті ім. М.І. Пирогова вводяться іспити.

1. Для всіх модулів окрім останнього бали за *Поточну успішність* (ПУ) та *Підсумковий модульний контроль* (ПМК) вносяться у відомості (відомість ПМК).
2. Останній ПМК є іспитом. Поточну успішність за останній модуль вноситься у відомість іспиту (Форма № Н - 5.03) без змін згідно 120-бальної системи (від 72 балів (оцінка 3) до 120 балів (оцінка 5)).
3. Іспит проводиться згідно розкладу.

Оцінка за іспит відповідає шкалі:

Оцінка «5» - 80-71 балів

Оцінка «4» - 70-61 балів

Оцінка «3» - 60-50 балів

4. Іспит приймає екзаменаційна комісія у складі: екзаменатор (за наказом), члени комісії (представник деканату або кафедри) та науковий керівник.

5. Отримані бали відповідають фіксованій шкалі оцінок:

Оцінка «5» - 200-180 балів

Оцінка «4» - 179,9-160 балів

Оцінка «3» - 159,9-122 балів

Іспит не є остаточною оцінкою за дисципліну. Остаточна оцінка за дисципліну (бали/ категорія/ традиційна оцінка) отримується після ранжування дисципліни в програмі «Контингент».

Шкала перерахунку традиційних оцінок у рейтингові бали (120 балів) для дисциплін, що закінчуються підсумковим модульним контролем (ПМК), прийнята рішенням Вченої ради ВНМУ протокол №2 від 28.09.10

Шкала оцінювання іспитів згідно рішення Вченої Ради ВНМУ від 27.09.2012 р.: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		Для екзамену	Для заліку
180-200	A	відмінно	зараховано
170-179,9	B	добре	
160-169,9	C	задовільно	
141-159,9	D		
122-140,99	E		
	FX	Незадовільно з можливістю повторного складання	Не зараховано з можливістю повторного складання
	F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	Не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

Тексти та конспекти лекцій

Методичні розробки для аспірантів з практичних занять

Методичні розробки для аспірантів із самостійної позааудиторної роботи

Медико-технологічні документи МОЗ України.

Настанови провідних лікарських співтовариств світу.

Перелік навчального обладнання, технічних засобів навчання:

- комп'ютери з доступом до мережі Internet.

14. Рекомендована література

Нормативні джерела:

1. Закони України про охорону здоров'я: Збірник нормативно-правових актів. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. – 464 с.

2. Україна. Закони. Про лікарські засоби: Закон // Голос України. — 1996. — 7 травня.

3. Україна. Закони. Про рекламу: Закон // Відомості Верховної Ради України.— 1996.- №39 -С. 181.

4. Етичний Кодекс медичної сестри (прийнято Асоціацією медичних сестер, 1997 р.)

5. Международная классификация болезней (10-й пересмотр). Классификация психических и поведенческих расстройств: Клинические описания и указания по диагностике. ВОЗ / Пер. с англ. – К.: Факт, 1999. – 272 с.

6. Европейская конвенция по правам человека. – Рим, 4.11.1950 //Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – К.: Вид-во «Сфера», 1999. – С. 212-229.

Основна (базова) література:

7. Болтарович З. Українська народна медицина. — К.: Абрис, 1994. — 319 с.

8. Грандо А.А., Грандо С.А. Врачебная этика. - К: РИА»Триумф». -1994.-255 с.

9. Грандо А.А. Лікарська етика і медична деонтологія. - 2-е видавництво, перероб. і доп. - К.: Вища шк., 1988. - 192с..

10. Громов А. П. Деонтология в медицине. — В 2 т. — М.: Медицина, 1988. — Т. 1. — 348 с.; Т. 2. — 324 с.

11. Загальна психологія. Підручник. – К., 2001.
12. Зеленкова І.Л., Беляєва Є.В. Етика: Навчальний посібник. – Мн.: вид. В.М. Скакун, 1995.
13. Етика: Методологические основы клинической медицины. Навч. посібник / Петленко В. П., Сержантов В. Ф. — К.: Здоров'я, 1990. — 182 с.
14. Малахов В. Етика: Курс лекцій. Навч. посібник. - 2-й виклад., перероб. і доп. - К.: Либідь, 2000. — 384с.
15. Матвеев В.Р. Основы медицинской психологии, этики и деонтологии.- М.: Медицина, 1984. – 176с.
16. Назар П.С., Віленський Ю.П. Основы медичної етики. - К.: „Здоров'я”. – 2002 – 341 с.
17. Основы этических знаний / під ред. професора М. Н.Росенко. — М.: Вид. "Лань", 1998.
18. Словник з етики. Під ред. І.С. Кіна. — М.: Політиздат, 1990.

Додаткова література:

1. Авіценна. Книга знання.-М.: Ексмо-експресс, 1999. - 749с.
2. Амосов Н. М. Повести. — К.: Дніпро, 1984. — 615 с.
3. Аронов Г.Е. Феофил Яновский. — К.: Наукова думка, 1994. — 160 с.
4. Бекон Френсис. Життя. Світогляд. - Мн.: Сучасне слово, 1998.- 350с.
5. Верхан П.Х. Сучасне підприємництво: етика і успіх // Людина і труд.-1994.-№ 5.-С.119-124.
6. Грандо О. Визначні імена в історії української медицини. — К.: РВФ Триумф, 1997. — 335 с.
7. Гусейнов А.А., Апресян Р.Г. Етика.-М. : Гардарики, 1999. - 470с.0.
8. Журавель В., Журавель В. Ділова етика і етикет лікаря-менеджера і підприємця // Ліки України.-1999.-№ 10.-С.21 -23.
9. Кодекс медицинской деонтологии / Введение и комментарии Л. Репе; Предисловие П. Рикера; Слово к укр. читателю А. А. Крикунова. — К.: Сфера, 1998. — 164 с.
10. Кузін Ф.А. Культура ділового спілкування. Практична допомога для бізнесменів. - 4-е видавництво - М.: "Вісь-89", 2000. - 240с.
11. Липа Ю. І. Ліки під ногами. — Дрогобич, 1990. — 121 с.
12. Лихтенштейн Е. И. Помните о больном / Послесловие Ю. Н. Щербака. — К.: Вища шк., 1978. — 174 с.
13. Лікує слово. Проблеми медичної деонтології в художній літературі: Навч. посібник /Укладачі: Золотухін Г. О., Литвиненко Н. П., Жебка І.І. та ін. — К.: Нац. мед. ун-т ім. О. О. Богомольця, 1999. — 264 с.
14. Лебедева М.М. Вам належать переговори.-М.: "Економіка", 1993.-234с.
15. Медицина в Україні. Видатні лікарі XVII—XIX ст. — К.: Держ. наук.-мед. бібліотека, 1997. — 240 с.
16. Міжнародні етичні принципи фармацевтів // Ежегод. Аптека.- 2001.- С.18-20.
17. Пенфилд У. Гіппократ.- М.: Армада, 1997. -394с.
18. Пиріг Л. Медицина і українське суспільство. Збірка медико-публіцистичних праць. — К.: Б.В., 1998. — 472 с.
19. Права человека и профессиональная ответственность врача в документах международных организаций. — К.: Сфера, 1999. — 121с.
20. Преданная медицина: Причастность врачей к нарушениям прав человека. — К.: Сфера. 1997. — 269 с.
21. Смирнова –Ракитина А. Повесть о Авиценне.- М.: Армада, 1997.-442с.
22. Соловьев Е.Я. Современный этикет.- М.: Ось.- 2000.-208с.
23. Соловійов Е.Л. Етикет ділової людини - Мінськ: АС АР, 1994.-198с. 27. Спиноза Бенедикт. Об усовершенствовании ума, - М.: Эксмо-экспресс, 1998.-862с.
24. Спиркин А.Г. Философия.-М: Гардарики, 1999, -815с.
25. Товстуха Є. С. Українська народна медицина. — К.: Київська правда, 1994. — 284 с.
26. Етика бизнеса.-М.: Зеркало, 1998.-253с.
27. Хайдеггер Мартін. Думки. Постулати. Афоризми. Філософські інтерпретації. Тези.- Мн.: Сучасне слово, 1998, - 382с.
28. Холопова Т.І., Лебедева М.М. Протокол і етикет для ділових людей.-М.: ИНФРА-М, 1995.-25с.

15. Інформаційні ресурси по медичній етиці та деонтології:

- <http://900igr.net/thumbs/meditsina/Meditsinskaja-etika/>. Рокицький М. Завантажити роботу Етика і деонтологія в медицині (презентація).
- [\[url=http://900igr.net/prezentatsii/meditsina/meditsinskaja-etika](http://900igr.net/prezentatsii/meditsina/meditsinskaja-etika)
- <http://www.moz.gov.ua/ua/main/?docID=3858>